

1. תלמוד בבלי מנחות צט עמוד ב

2. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד ב

רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו', וכתוב: ואספת דגנך וגו'! - לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. תנו רבנן: ואספת דגנך, - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: לא ימוש ספר התורה הזה מפניך, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר: ואספת דגנך; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא עלתה בידן. אמר להו רבא לרבנן: במטותא מינייכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי - זו וזו נתקיימה בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי - זו וזו לא נתקיימה בידן.

3. תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף לה עמוד ב

וכתיב ואספת דגנך. ומוקי לה בזמן שעושין רצונו של מקום, ותימה והא לקמן מוקי לה ר' שמעון בן יוחאי בזמן שאין עושין רצונו של מקום דקאמר דמלאכתן נעשית על ידי עצמן, ו"ל דודאי בצדיקים איירי קרא דהא כתיב והיה אם שמוע אלא אינם צדיקים גמורים שיהיו ראויין שתעשה מלאכתן ע"י אחרים, א"נ ר' חנינא בר פפא דריש ליה לקרא כר' ישמעאל דמוקי קרא בצדיקים גמורים.

4. ראב"ה חלק א - שאלות ותשובות סימן קנא

אלמא לדברי ר' ישמעאל לא ימוש לאו דוקא, ובמנחות בשילהי שתי הלחם שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני וכו' עד קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפניך וגו' צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה, אלמא לא ימוש לר' ישמעאל דוקא, ושמא יש לדחות, לדבריו דבן דמא קאמר וליה לא סבירא ליה (ומבחר דעתכם תודיעני), אי נמי בזמן אסיפת דגן צריך לומר להו כדאמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו

5. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לג עמוד ב

ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום? דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתבי יהודה בן גרים גביהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו - לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין - להושיב בהן זונות, מרחצאות - לעדן בהן עצמן, גשרים - ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה - יתעלה, יוסי ששתק - יגלה לציפורי, שמעון שגינה - יהרג. אזל הוא ובריה טשו בי מדרשא. כל יומא הוה מיייתי להו דביתהו ריפתא וכוזא דמיא וכרכי. כי תקיף גזירתא, אמר ליה לבריה: נשים דעתן קלה עליהן, דילמא מצערי לה ומגליא לן. אזלו טשו במערתא. איתרחיש ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא. והוה משלחי מנייהו, והוה יתבי עד צוארייהו בחלא, כולי יומא גרסי, בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו, והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו. איתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא, אמר: מאן לודעיה לבר יוחי דמית קיסר ובטיל גזרתיה? נפקו. חזו אינשי דקא כרבי זורעי, אמר: מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה! כל מקום שנותנין עיניהן - מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם: להחריב עולמי יצאתם? חיזרו למערתכם! הדור אזול. איתבו תריסר ירחי שתא. אמרי: משפט רשעים בגיהנם - שנים עשר חדש. יצתה בת קול ואמרה: צאו ממערתכם! נפקו, כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר - הוה מסי רבי שמעון. אמר לו: בני, די לעולם אני ואתה. בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא, ורהיט בין השמשות. אמרו ליה: הני למה לך? - אמר להו: לכבוד שבת. - ותיסיג לך בחד? - חד כנגד זכור, וחד כנגד שמור. - אמר ליה לבריה: חזי כמה חביבין מצות על ישראל! יתיב דעתייהו.

6. מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא

א כל שכן לא הביאין הקדוש ברוך הוא דרך פשוטה לארץ ישראל אלא דרך המדבר אמר הב"ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והם בטלים מן התורה אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מן הבאר והתורה נבללת בגופן מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושיוין להם אוכלי תרומה.

7. מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה ב

דבר יום ביומו, ר' יהושע אומר כדי שילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת. ר' אלעזר המודעי אומר כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת שנ' דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה שנאמר למען אנחנו הילך בתורתך אם לא ר' יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית ושתיים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה.

8. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פב עמוד א-ב

מתני'. כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים. ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים. רבי מאיר אומר: לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו, שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות, שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות, אלא הכל לפי זכותו. רבי שמעון בן אלעזר אומר: ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות? והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני - אינו דין שאתפרנס שלא בצער! אלא שהורעתי מעשי, וקפחתי את פרנסתי. אבא גוריון איש צדיין אומר משום אבא גוריא: לא ילמד אדם את בנו חמר, גמל, קדר, ספן, רועה וחונני, שאומנותן אומנות ליסטים. רבי יהודה אומר משמו: החמרין רובן רשעים, והגמלין רובן כשרין, הספנין רובן חסידים, טוב שברופאים לגיהנם, והכשר שבטבחים שותפו של עמלק. רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקדן קיימת לו לעולם הבא: ושאר כל אומנות אינן כן, כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו - הרי הוא מת ברעב, אבל התורה

אינה כן, אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, בנערותו מהו אומר? וקוי ה' יחליפו כח, בזקנותו מהו אומר? עוד ינובון בשיבה; וכן הוא אומר באברהם אבינו: ואברהם זקן... וה' ברך את אברהם בכל. מצינו שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה, שנאמר: עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמר משמרת מצותי חוקתי ותורותי....

גמ. רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות וכו'. תניא, רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שכל אומנות שבעולם אין עומדת לו אלא בימי ילדותו, אבל בימי זקנותו הרי הוא מוטל ברעב, אבל תורה אינה כן, עומדת לו לאדם בעת ילדותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בעת זקנותו, בעת ילדותו מהו אומר? וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים, בזקנותו מהו אומר? עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו

9. ברכת שמואל, קידושין סימן כז

<p>נראה צורך סדר ריש שני מיני ניטול תורה, יש ניטול תורה ע"י שאינו לומד, ויש ניטול תורה ע"י שישק ומסיר מלבו כמו דברים בטלים וליננות וע"ז נאמר ודברה כס ולא בדברים בטלים, מהו שהזכיר על דברים בטלים וכי זומר הוא מה שאינו לומד בשעת מעשה, אלא דבר לומר דכדברים</p>	<p>בטלים כמה בעלמס הסרת כחורס מן הלך, ויש כזה ניטול תורה בריס, ולא בשז ואל העשה אלא בריס ממס, ונפ"מ בין ניטיל תורה זה וכן ניטול תורה דשוא"ת חס יהנו לאחד ככר על דברים בטלים וליננות לא יהי ע"ז היתר דאומנות מכוס דאומנות הינו היתר לניטול תורה אלא דאומנות אין זה ניטול תורה, וע"י ככר"א</p>
---	---

10. דף על הדף מנחות דף צט עמוד ב

השפת אמת בחי' (כאן) הקשה ממ"נ, אם הוא צריך לימוד זה לצורך פרנסתו, הרי זה מותר דהנהג בהן מנהג דרך ארץ, וברכך בכל אשר תעשה כתיב. ואם אין בו צורך לצורך פרנסה, פשיטא שאסור שהרי עובר על עשה של ודברת במ ולא בדברים בטלים. וכתב לחדש חידוש גדול, שאף שהוא צורך פרנסתו, מ"מ לא יתעסק האדם בדבר שצריך עיון וריכוז, ולהשקיע מחשבתו בזה, שע"ז זה מפריע אחר כך להעיון של תורה.

והיינו כמאמר האדמו"ר מקאצק במש"נ "גייעת כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", ודרשו חז"ל "גדול הנהנה מיגיעת כפו, יותר מירא שמים", ואמר גייעת "כפיר", דייקא, שהיידים עושות, והראש מונח בדברים אחרים.

בגמ': מהו ללמוד חכמה יונית וכו' לא ימוש ספר התורה הזה מפיק וכו'. בספר שר התורה (ע' 265) מביא שהגאון מטשעבין זצ"ל ביאר דברי הגמ' כאן, דלכאורה הגמ' סותרת את עצמה מיני' ובי'. בתחילה אמרנו דאפי' לא קרא אלא ק"ש וכו' יצא יד"ח, ואח"כ אומרים דאסור ללמוד חכמה יונית כיון דכתיב לא ימוש וגו', ואמר שהפסוק עצמו מבאר זאת: "ודברת במ", שהאדם מחוייב לעסוק בתורה בכל מצב יומם וליילה, אבל כל זה "בשבתך בביתך", אבל "ובלכתך בדרך" שצריך להתפרנס ואינך יכול להיות כל כולך בעסק התורה אז "בשכבך ובקומך" פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית עכ"ל ודפח"ח.

11. דף על הדף ברכות דף לה עמוד ב

בברכי יוסף לרבינו החיד"א זצ"ל (י"ד סי' רמו) מביא: אשמעה א' קדוש מקשה דרשב"י ור' ישמעאל מחלפי' שיטתיהו מכאן למס' מנחות (ד' צט) אר"י משום רשב"י אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש כו' קיים לא ימוש, ושם שאל בן דמא את ר' ישמעאל כו'. קרא עליו המקרא לא ימוש, צא ובדוק שעה שאינה לא יום ולא לילה וקשיא דרשב"י אדרשב"י ודר"י אדר"י. וניחא לי', דר"י ודאי סבר דלא ימוש לאו כפשטי', אלא לזרוזי לבן אחותו קאמר, אבל דרשב"י אדרשב"י קשיא. ולפי הגירסא שהביא ר"ש בן היוצדק ניהא, וכבר נודע דר"ש בן היוצדק הי' רבי' דר' יוחנן ע' תוס' ע"ז (ד' נט) ובסנהדרין (ד' כו) כו'. אבל נראה דלא קשה דר"י אדר' ישמעאל. דמאי דקאמר בברכות, היינו דקרא דכתיב ואספת דגנך אף בעושי רצונו מיירי, וקרא דלא ימוש לאו דוקא, אלא נהוג מנהג דרך ארץ כו', אבל כל שאינו בדרך ארץ צרכי פרנסתו ההכרחית בלא ימוש קאי, ואסור לאסוקי בחכמות חיצוניות או יונית וכמ"ש לבן דמא שם וע"ש בתוס'.

והרשב"י אדרשב"י נמי לא קשיא, הגם דנימא דאידי ואידי ר' שמעון בן יוחאי ורועה אחד אמרן, דלעולם סבר רשב"י דלענין לא ימוש נפיק בק"ש שחרית וערבית כמ"ש שם במנחות. מיהו סבר רשב"י דמכח מצות תלמוד תורה ארי' דרביע אקרפתא דגברי יומם ולילה לדעת כל התורה כללי' ופרטי' ודקדוקי' כו' וזה כמים שאין להם סוף, ואם בשעת חרישה חר"ש יהי' כו', מתי ימלא כריסו מקדשי שמים וילמוד כל התורה, והוא אשר דבר בקדשו תורה מאי תהא עלי', ולא אתי עלה מדכתיב לא ימוש וכמ"ש הר"ן בנדרים (ד' ח) ע"ש שהאריך עכ"ל ודפח"ח...

ובשול"ת עטרת משה להגה"צ ממאקווא זצ"ל (או"ח סי' מד ס"ק ב) עמד ג"כ בקושי' זו ואלו דבריו: ג"ל שאין כאן שום קושי', והוא דלעולם גם רשב"י מודה דמן הדין אינו חייב האדם להתענות ולילך בבלאי בגדים ולישב כל היום ללמוד תורה ובבטחון שגוזלות צלויות יפרחו לתוך פיו, וזו א"א לומר שזה יהי' כוונת תוה"ק, וא"א לומר שכונת רשב"י הי' באמרו "אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשה ע"י אחרים" שאם עושין רצונו של מקום אסור להם לעשות שום מסחר.

לפענ"ד א"א כלל דזה יהי' כוונת רשב"י, דא"כ מה שכתוב בתורה (ויקרא כה, יד) או קנו מיד עמיתך, וכן כל איסורי אונאה רבית ומקח טעות, כל אלו נאמרו רק על זמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום אבל בעושיין אסור לעסוק בשום מסחר זה א"א כלל. אלא ודאי ברור אצלי, דגם רשב"י ס"ל כרבי ישמעאל בענין הנ"ל, שעפ"י תורה מקרא דלא ימוש מותר לעסוק בעניני עוה"ז במ"מ מה שצריך האדם כדי חיות נפשו כנ"ל באורך. אלא לי נראה דמחלוקת ר"י ורשב"י הוא רק בזה, דר' ישמעאל ס"ל דכיון שכתבה התורה ואספת, ציותה לנו התוה"ק שאסור לאדם להשליך על ד' לגמרי ולומר אני אעסוק כל היום וכל הלילה בתורה והוא יכלכלני, אלא צריך לעסוק קצת בעניני מ"מ והיינו ת"ל ואספת, הנהג מנהג דרך ארץ היינו שציוה התורה שינהג מנהג דרך ארץ.

ורשב"י ס"ל דמותר לאדם להשליך יהבו על ד' והוא יכלכל, כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום אז הקדוש ברוך הוא דן ומפרנסן כמש"כ ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו', אמנם דוקא בזמן שעושין רצונו כי אז בטוחין שיכלכלם (ואפשר לומר שגם אז אינם מחוייבים ללמוד כל היום רק שאז רשאים לבטוח לגמרי בד' בלי אתערותא דלתתא), אבל בזמן שאין עושין רצונו לגמרי כ"כ שיהי' בטוחין שיעשה להם ניסים וכה"ג אז אין רשאים לסמוך עצמן לגמרי על ענינים שהם נגד הטבע ועל כאלו נאמר ואספת דגניך.

ועיין בתוס' שם בברכות שכתבו ג"כ שדברי רשב"י במש"כ כאן שאין עושין אין כוונתו רק שאינם צדיקים גמורים וכו"ל. (ובזה יש ליישב ג"כ מה שקשה לכאורה, דהא"ך אפ"ל דקרא דואספת מיירי בזמן שאין עושין רצונו של מקום, והא הייא קרא כתיב ב' והי' אם שמוע היינו שישמעו למצותיו, וראית' להרה"ק מוהרצ"א ז"ל בספרו מגיד תעלומה שעמד בתמי' זו, ולפי הנ"ל מיושב שפיר, שאין כוונת רשב"י שאין עושין כלל אלא שאינם במדרגה היותר גבוה מעל גבוה שיוכלו לגמרי לבטוח בד'). עכ"פ דברי רשב"י אינם סותרין זה את זה, דלעולם סובר כמו בש"ס דמנחות דאם קרא ק"ש יצא ג"כ יד"ח לא ימוש וחובת והגית, ומש"כ כאן בברכות הוא רק שמן הדין בעת שעושין רצונו לגמרי אינם מחוייבים לעסוק במסחר רק רשאים ללמוד כל היום והכל מתורץ בזה ודר"ק.